

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MÜZİK OYUN VE EĞLENCE

SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRASIN
KORUNMASI ÇALIŞMALARI

GELENEKSEL BİLGİNİN KORUNMASI VE SÜRDÜRÜLMESİNDE COĞRAFİ İŞARETLEME VE MÜZELER: GELENEKSEL VE ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

Dr. Ayşem YANAR¹ - Dr. Ceren KARADENİZ²

Giriş

Kültürü koruma ve yaşatma üzerine yapılan çalışmalar, durağanlık ve dinamizm kavramları ile bağlantılı olarak şekillenir. Maddî kültür, başka bir deyiş ile somut kültürel miras durağanlık, somut olmayan kültürel miras ise dinamizm ile ilişkilidir. Somut kültürel miras değişmezlik, sabitlik gibi kavramlarla açıklanabilirken, somut olmayan kültürel mirasın kendisini yaşatan insanlar ve bağlamlarla birlikte değiştiği ve dönüştüğü söylenebilir. Sözü edilen bu farklılıklara rağmen somut kültürel miras kendisini oluşturan insanlardan ve etrafında oluşan uygulamalardan, somut olmayan kültürel miras ise, kendisine yaşam alanı bulduğu maddî bağlamlardan ayrı düşünülemez (Basat, 2013: 61-62).

Kültür varlıklarının korunması, fiziksel olarak iyi koşullarda korunmasının yanı sıra, coğrafi ve sosyo-ekonomik anlamda bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerekliliğini de içermektedir. Kültür varlıklarının ulusal, uluslararası, evrensel olmak üzere farklı düzeylerde korunması söz konusudur. Kültürel kimlik her ulusun, her topluluğun geçmişinden yararlanmaya, kendine özgü nitelikleri ile uyumlu dış etkilere açık olmaya ve böylece kendini yaratma sürecini sürdürmeye özendirerek, insanoğlunun gelişme olanaklarını arttıran uyarıcı bir zenginliktir (Kürüm, 2005:6). Her ülke, eski eser, kültür varlığı, kültürel miras gibi sözcüklerle betimlenen değerleri korumak, değerlendirmek, çağdaş yaşamla bütünleştirmek için bir dizi önlem almakta, yasal, yönetsel ve finansal modeller oluşturmaya çalışmaktadır (Madran, 2014: 73). Kültürel mirasın korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi (COE), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Uluslararası Anıtlar ve

1 Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, ayanar@ankara.edu.tr

2 Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzecilik Bölümü, ckaradeniz@ankara.edu.tr

Sitler Konseyi (ICOMOS) gibi uluslararası kuruluşlarca çok sayıda tüzük, tavsiye kararı ve niyet niteliğinde belge üretilmiştir. Kültürel miras olarak tanımlanan öznelerin saptanması, belgelenmesi, korunması, kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesi ve işlevlendirilerek kullanılması bu belgelerin altını çizerek vurguladığı konulardır (Özgönül, 2014: 35).

Kültürel Miras Unsurlarının Korunması

Yöresel/ geleneksel ürünler üretildikleri bölgeye ilişkin özellikler içerdiğinden o yörenin temsilcileridir. Coğrafyanın özelliğini yansıtan tarım, sanayi ve el sanatları ürünleri de diğer kültürel ve doğal miras unsurları gibi (anıtlar, yapı, kitabe, mağara, yapı toplulukları, sitler vb. gibi) korunması ve sürdürülmesi gereken kültürel miras unsurlarıdır. Bu bağlamda tarım, maden ve el sanatı ürünlerinin de koruma altına alınması ve belgelenmesi amacıyla uluslararası düzeyde ilkin 1958'de Menşe Adlarının Korunması ve Uluslararası Tescili İçin Lizbon Anlaşması ve daha sonra 1995'te TRIPS (Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet) Anlaşması; ulusal düzeyde ise, 1995'te kabul edilen coğrafi işaret uygulamasıyla ilgili olarak 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe girmiş ve uygulanmaya başlamıştır.

Coğrafi işaret (Cİ), *yörelere özgü ürünlerin ve bu bağlamda kültürel mirasın korunmasını ifade eder*. Coğrafi işaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname madde 1'e göre coğrafi işaret, *"belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretlerdir"*. Coğrafi işaretler, bir yöreye ait ürünlerin yapımında kullanılan üretim tekniği, hammadde ve yapım şekilleriyle birlikte tescillediğinden ürünü belgeleyerek, araştırılmasına ve gelecek nesillere ulaştırılmasında iyi bir araçtır. Yörelere özgü tescillenmiş doğal ürünler, tarım, maden, el sanatları ve sanayi ürünleri coğrafi işaret kapsamına girmektedir (<http://www.mevzuat.gov.tr>). Türkiye'de yerel/geleneksel ürünler 1995'te Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen Coğrafi İşaretlerin korunması hakkında 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Türk Patent Enstitüsü tarafından tescil edilerek koruma altına alınmaktadır. KHK'nın oluşturulmasında büyük ölçüde AB'nin 510/2006³ Sayılı Konsey Tüzüğü'nden faydalanılmış ve düzenlemelerde bu tüzüğe uyum sağlanması gözetilmiştir. 2006 yılında 510/2006 sayılı yönetmelik ile 2081/92 numaralı yönetmelik değiştirilmiş güncellenen yönetmelik kapsamına tarım ürünleri, gıda maddeleri, şaraplar ve el sanatları ürünleri girmiştir (Serra, 2007: 11). Türkiye'de doğal ürünler, tarım ürünleri, madenler, el sanatları ve sanayi ürünleri Cİ kapsamındadır. Türkiye'nin doğal zenginliğinin ve kültürel miras çeşitliliğinin fazla olması, Cİ kapsamına alınabilecek ve böylece ekonomik katkı yaratabilecek ürünlerin de çeşitli olmasına neden olmaktadır. Bu yüzden Cİ korumasına ihtiyaç duyulan ürünleri yalnızca tarım ürünleriyle sınırlandırmamak Türkiye açısından faydalı bir girişimdir (Doğan, 2015: 64).

Coğrafi işaretlerin yerel toplulukların katma değeri yüksek kültür ürünlerini değerlendirmede, sahteciliğe karşı koruma sağlamada, tipik ürünlerin pazarlamasını iyileştirme ve bu ürünlere tescil sağlamada, yerelde üretime bağlı istihdamı artırmada, ekolojik turizmin gelişmesini desteklemede, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlamada kullanılabilecekleri düşünülmekte ve coğrafi işaretli ürün üreticilerinin kendi aralarında iletişim ve işbirliği olanaklarının artırılmasında etkili olabilecekleri vurgulanmaktadır.

3 Coğrafi işaretlerin ve geleneksel özellikli ürün adlarının korunması hakkındaki kanunun uygulanmasına dair yönetmelik

Kültürel Miras, Coğrafi İşaret ve Müze İlişkisi

Somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarınca zengin bir kültürel mirasa ev sahipliği yapan Türkiye, 1970'den bu yana kültürel miras yönetimi konusunda yeni yaklaşım, gelişme ve uygulamalara odaklanmaktadır. Kültürel mirasın tanımlanması, açıklanması-yorumlanması, korunması, öğretilmesi ve tanıtılması için sağlıklı ve çağdaş bir kültürel miras yönetimi kurgulanmasında müzelerin yeri ve önemi büyüktür.

21. yüzyılda müze, kültür sektöründe yaşanan gelişim ve değişimlerin birincil kaynağı ve kültürün sürdürülebilirliğine ilişkin denemelerin gerçekleştirildiği dinamik bir enstitüdür. Geleneksel ve çağdaş yaklaşımlarla işlevlerini çeşitlendirmekte olan müzeler sadece kültür varlıklarının toplanması, korunması, sergilenmesi ve eğitim amacıyla kullanılması bağlamlarında değil, aynı zamanda dünya genelinde tanınmalarını ve eğitim için önemli kaynaklar haline gelmelerini sağlayacak stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması bakımından da göz önünde olan kurumlardır. Talboys (2010: 11), müzelerin temsil ettikleri kültüre ilişkin disiplinlerarası konu ve bağlamları bir araya getiren ve bu özelliğiyle tüm öğretim seviyesindeki çocuk, genç ve yetişkinler için önemli eğitsel kaynaklar olduğunu vurgular. Tran (2006: 280) ise, müzelerin öğrenme ve öğretme çevresi olduğunu ve bu informal çevrelerin öğrenme motivasyonlarını artırdığını ifade etmektedir. İletişim, eğitim ve tanıtım işlevlerinin öne çıktığı müzelerde kültürel miras unsurlarının doğru iletişim araçlarıyla ve kanallarla izleyiciyle buluşması, eğitim etkinlikleriyle kuşaklararası aktarımının ve sürdürülebilirliğünün sağlanması kültürel miras yönetiminin önemli konu başlıklarıdır (Greenhill, 2004: 308).

Disiplinlerarası müzecilik araştırmaları ulus inşa etme yaklaşımları ve ulusal müzelerin kurulması arasında yakın bir ilişki olduğunu ve ulus inşası süreçlerinde müzelerin kültürel mirasın yönetiminde önemli işlevler üstlendiklerini göstermektedir (McLean, 2008: 284; Knell, 2011: 5; Bouquet, 2012: 120). Müze, kültürel miras yönetiminde hem akademik gelişmelere katkı hem de yerel halklara sosyal ve ekonomik getiriler sağlaması bakımından önemli bir kurumdur. Kültür sektöründe yaşanan gelişmelerin birincil kaynağı ve kültürün sürdürülebilirliğine ilişkin deneme ve araştırmaların gerçekleştirilebileceği bir enstitüdür. Dolayısıyla Cİ kavramını kültürel miras bağlamında ele alacak, bu ürünlerin toplanması, korunması, onarılması, sergilenmesi ve toplumun kültürel ilerlemesine katkı sağlayacak biçimde araştırılması ve tanıtılması çağdaş müzenin işlevleridir.

Cİ'nin müzelerde ele alınmasına ilişkin çok sayıda örnek vardır. Avrupa, Hindistan ve Uzak Doğu müzelerinde Cİ tescilli hammaddesi çeşitlilik gösteren el sanatları ürünleri ve gıda maddeleri geleneksel ve çağdaş müzecilik yaklaşımlarıyla sergilenmektedir. Örneğin, Yunanistan'da Benaki Müzesi geleneksel Yunan Lemnos Mutfağını ve Yunan zeytinyağını konu alan gastronomi günleri düzenlemektedir. Hindistan yasalarına göre, bir Cİ her on yılda bir yenilenmekte ve ulusal müzelerde sergilenmektedir. Müzelerin Cİ işaretli ürünlere yer vermeleri ve bu ürünleri vurgulamaları ürününü tanınırlığını artırma ve geleneksel bilginin aktarılmasını sağlamada etkili olmaktadır. Dolayısıyla Cİ'li ürünlerin müzelerde yer bulmasının tanınırlık ve saygınlık açısından önemli olduğu söylenebilir. Müzelerin Cİ tescilli ürünlere ilişkin farkındalığı yaklaşımı ve çağdaş müzecilik uygulamalarında bu kavrama ne düzeyde yer verdiklerini araştıran bu çalışmada Cİ tescil belgesi alan ürünlerden hareketle müzelerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye müze-

leri arasında Cİ farkındalığı en yüksek olan müzelerin “zeytinyağı, halı (etnografya) ve oyuncak” temalı koleksiyonlara sahip müzeler olduğu saptanmıştır. Kuzey Ege Bölgesi zeytinyağlarının Cİ sahibi olduğunu bilen ve bu bilinçle müzecilik çalışmaları planladıklarını ifade eden Oleatrium Zeytin ve Zeytin Yağı Tarihi Müzesi (Aydın), Adatepe Zeytin Yağı Müzesi (Çanakkale) ve Köstem Zeytinyağı Müzesi (Alaçatı, İzmir) tarihi fabrika ya da sabunhane vb. alanlar restore edilerek kurulmuştur. Bu müzelerde, kuru baskı tarzında zeytinyağı ve zeytinyağı sabunu üretimine devam edilmekte; bölge köylerinden toplanmış zeytin, zeytinyağı ve sabun üretimine ilişkin çeşitli araç-gereç ve aksesuarlar (**eski zeytinyağı presleri, zeytin toplama aletleri, taşıma ve saklama kapları, çeşitli folklorik nesnelere vb.**) sergilenmekte ve tarih boyunca zeytin ve zeytinyağına bağlı kültürel değişim araştırılmaktadır. Zeytin ve zeytinyağı kültürü Gaziantep Hamam Müzesi’nde ve Beypazarı’ndaki Türk Hamam Müzesi’nde ise, zeytinyağından üretilen sabunların sergi tasarımı ve yorumuyla ele alınmaktadır. Ayrıca bu müzelerde halkın müzecilik çalışmalarına katılımı da çeşitli eğitim ve tanıtım etkinlikleriyle sağlanmaktadır. Ancak bu çalışmalarda ürünün Cİ tescilinin vurgulanmadığı saptanmıştır.

Sonuç Yerine

Cİ tescilli ürünlerin dayandığı somut ve somut olmayan kültürel miras toplumsal dönüşümlerde güçlü ve dönüştürücü kaynaklardır. Bu kaynaklar kullanıldığında yeni ve eski arasında denge kurulur ve geleneksel bilginin yeni teknolojilere uygulanarak gündelik hayatın parçasına dönüşmesi sağlanır. Aynı şekilde müzeleme süreçlerinde mirasın kuşaklararası aktarımını sağlamak ve müzelerdeki durağan uygulamalardan farklı kılmak için ihtiyaç duyulan yerel katılımın sağlanmasını kolaylaştırır (Di Giovine, 2009: 261).

Coğrafi ürünlerin yaygınlaştırılması, tanıtılması ve sürekliliklerinin sağlanması için üreticiler, tüketiciler ve ilgili kurum ve kuruluşlar işbirliği çerçevesinde iletişim, fiyatlandırma ve dağıtım stratejileri izlemelidir. Cİ tescilli ürün üreticileri, ürün ve yerel kalkınma, çevre arasındaki bağlantıyı vurgulayan bir dizi mesaj kampanyası oluşturmayı, ürünleri müze ve kültür kurumları aracılığıyla korumayı, sergilemeyi ve tanıtmayı düşünmelidir (Rangnekar, 2004). Cİ tescilli ürünlere yer veren müzeler halkın ihtiyaçlarını karşılamalı ve dış destek olmadan halkın katılımıyla sürdürülebilir olması için çalışmalıdır. Katılımlı müzecilik süreçleri, halkın koleksiyon oluşturma, sergileme, koleksiyonu yorumlama, proje geliştirme ve eğitim etkinliklerine aktif katılımını gerektirir.

Tescilli Cİ yerel ekonomiye iş olanakları yaratırken, bu tescile bağlı yerel ve sürdürülebilir turizmi teşvik edecek politikaların üretilmesi ve uygulanmasına altyapı oluşturur. Ancak Cİ’li ürün belirli standartlar gözetilerek turistikleşmeden üretilerek tanıtılmalı ve etik kurallar çerçevesinde pazarlanmalıdır. Bu bağlamda Timothy (2012: 146)’nin yerel kültürler için miras unsurlarının o mirasın sahiplerinin olmaktan çıkarak daha çok dışarıdan gelenlerin emtiasına dönüştüğüne ilişkin vurgusu önemlidir çünkü yerel halkın değerlerinden uzaklaşarak pazarlanan ve popüler bir meta haline getirilen Cİ’li ürün toplumsal sorunları da beraberinde getirebilir.

Bu çalışmada incelenen müzelerin çok azında sergi tasarımı ya da eğitim etkinliklerinde Cİ vurgusu yapıldığı saptanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’deki çoğu müzede nesnelere yaygın olarak birer nostalji nesnesi olarak sergilendiği, esere bağlı sürdürülen geleneğe vurgu yapılmadığı ve müzecilik süreçlerinde halkın katılımına düzenli olarak yer verilmediği izlenmektedir.

Oysa Cİ tescilli ürünlerin sergilerde çağdaş müze eğitimi yaklaşımlarıyla vurgulanması özellikle çocuk ve gençleri hedef kitlesi olarak belirleyen müzeler açısından sürdürülebilirliğe ve ziyaretçi artışına olumlu katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda Cİ tescilli ürünlerin müzede çağdaş teknoloji kullanılarak sürdürülebilirliğinin sağlanması, önemli örneklerin görünür kılarak tanıtılması vurgulanarak sergilenmesi, toplum katılımıyla kuşaklararası aktarımının sağlanması ve müze eğitimi çalışmalarıyla öğretilmesi olanaklıdır.

KAYNAKÇA

- 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname. Madde 1. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.555.pdf>.555 Erişim tarihi: 22.06.2017.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikten Koruyabilmek, 25 (100). *Milli Folklor*, 61-71.
- Bouquet, M. (2012). *Museums. A visual anthropology*. London: Berg Publishing.
- Di Giovine, M. (2009). *The heritage-scape*. Lanham: Lexington Books.
- Doğan, B. (2015). Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi. *E-Journal of New World Sciences Academy. NWSA-Social Sciences*, (2): (58-75).
- Greenhill, E. H. (2004). Museums and the Interpretation of Visual Culture. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 62 (3): 306-307.
- Knell, S. (2011). *National museums and the national imagination*. In S. J. Knell et al (Eds.). *National museums – New studies from around the world* (pp.3-28). London: Routledge.
- Kürüm, N.(2005). Uluslararası İlişkilerde Kültür Varlıklarının Yeri. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Edirne.
- Madran, E.(2014). Kültürel Miras Mevzuatı. Ünite 3 Ulusal Mevzuatın Tarihsel Gelişimi. Anadolu Üniversitesi yayını no:2600, Açıköğretim Fakültesi yayını no:1568. 3. Baskı.
- McLean, F. (2008). Museums and representation of identity. In B.Graham& P. Howard (Eds.). *The Ashgate research companion to heritage and identity* (pp.283-296). Aldershot:Ashgate Publishing.
- Özgönül, N.(2014). Kültürel Miras Mevzuatı. Ünite II Uluslararası Koruma Mevzuatı. Anadolu Üniversitesi yayını no:2600, Açık Öğretim Fakültesi yayını no:1568. 3. Baskı.
- Serra, R., 2007, "Geographical Indications: A Success Story of European Agriculture", International Symposium on Geographical Indications World Intellectual Property Organization (WIPO) and the State Administration for Industry and Commerce (SAIC), June 26 to 28, 2007, Beijing, http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=81757
- Talboys, K. G.(2010). *Using Museums as an Educational Resource*. (2nd Edition). Farnham, Surrey, GBR: Ashgate Publishing Ltd.
- Timothy J., D. (2012). Tourism and Community Development. In R. Sharpley and D.J. Telfer (eds) *Tourism and Development: Concepts and Issues*, 149-164.US: Channel View Publications.
- Tran, L.U. (2006). Teaching science in museums: The pedagogy and goals of museum educators. *Science Education*, 91(2), 278-297.